

Kozma Andor: Honfoglalás (Történelmi rege, 1925). A múlt század harmincas és negyvenes éveiben nagy vita folyt arról, vajjon a hősi eposz, ahogyan romantikus költőink lantján termett s a huszas években diadalát ülte, korszerű-e még. Toldy Ferenc határozott nemmel felelt, s a költőket a sokkal idősebb dráma felé irányította, mely a Nemzeti Színház megalapítása óta a közönség figyelmét a könyv lapjain meghúzódo eposztól valóban elterelte a „világot jelentő deszkák“ pezsgő élete felé. Toldy a maga nézetét részben a gyökeresen megváltozott társadalmi viszonyokkal, részben a klasszikus verselésű eposz idegen formájával okolta meg: a hősi hatásokban esőrtető, koholt istenektől mozgatott hősköltemény már nem szól a békés fejlődésen munkáló, polgári foglalkozású közönséghez. Az olyan szépirodalmi termék pedig, mely nem talál visszhangra a nemzet egészében, elvesztette létjogosultságát. Heves viták a folyóiratokban, szócsaták a Kisfaludy-Társaság ülésein, a kérdést boncoló pályatételek nem hozták meg a kívánt megoldást; de meghozta Arany lángelméje, mely a teremtő erő hatalmával előbb Toldiját állította oda válaszul, majd merészen visszanyúlva az ősmundák anyagába, Etelét választja hőséül s egy belső, lelki összeütközéssel tragikus bonyodalomba viszi, melyben az egyén vétké lesz végzetévé a nemzetnek, mintegy páros ellentétül a Szigeti Veszedelemhez, melyben az egyén erényei lesznek a bűnös nemzet megváltóivá. A fegyver zajától hangos, idejemúlt, romantikus tömegeposz helyébe, Arany az újkort jobban érdeklő egyéni küzdelmeket állította, epikus mezben, de drámai lélekkel; a külső harcok helyébe nagy lelki válságokat tett, melyek csak jelképesen utalnak az egyénben tetést öltő, az egyén mögött álló tömegre.

Azóta félszázadnál jóval hosszabb

idő telt el, s tátongó szakadék támadt az *akkor* s a *ma* között. Sok egyében kívül megváltozott a *hősiesség*-ről való képzet is; más ma a „csodák“ világa; más költői formák találnak utat a *Ma* lelkéhez. Lehet, hogy csalódom, de azt látom, hogy a mai kor nem kedvez a Vörösmarty-féle eposznak, de már az Arany-félének sem. (A művelt olvasóközönséget tartom szem előtt.) A regény a maga Proteus-szerű változékonyságával pillanatnyi gyorsasággal hozzáalakul az olvasók ezernyi kíváncsi maihoz s nem hágy helyet az eposz nagyarányú, de természeténél fogva merevebb idomának. S a *Ma* embere abban sem lel gyönyörűséget, sőt gátját látja az az élvezetnek abban, hogy amit kötetlen folyóbeszédben el lehetne mondani, ezt ő stilizált nyelven, verses alakban legyen kénytelen olvasni. A verset kedveli a lírában, tűri apróbb elbeszélő költeményben, akkor is inkább hallgatni szeretni, mint olvasni. Az írók is megérik ezt, és mondai, legendai tárgyat verses költemény helyett szívesen öntöztetnek a történelmi regény prózái ruhájába.

S íme Zalán futásának századik évfordulóján megjelenik a „Honfoglalás“, a történelmi rege szerény címével, de a hősi nemzeti eposz súlyával. Az elmúlt évek eseményei, a nemzet nagy válsága ihleték Kozma Andort, hogy a világostalan jelenből vigaszért a szebb multhoz forduljon; mindenesetre hozzájárult százados ünnepe Vörösmarty Zalánjának is, mely halálos tespedés után egy új honfoglalás hajnali riadója volt. Kozma lantján is megrendül a gondviselésbe s a nemzet életerejébe vetett bizalom s a remény hangja; a jelen árnyát ő is a múlt fényével űzi el.

Mintegy előhangul *Turán* című, korábban megjelent, nagy költeménye szolgált, melyben egy új, tisztán az ő képzeletében fogant eredetmondával keres választ arra a kér-

désre, miért kell a turáni fajnak örökös harcot vívnia hol az egész világgal, hol a belső meghasonlás ördögével.

A *Honfoglalás*, mellőzve minden mitológiát s csak Álmos látomásában utalva a Turul nemzetség turáni kapcsolataira, elmondja, hogyan tette a besenyő veszedelem szükségessé az etelközi hazából való kiköltözést; hogyan egyesítette Árpád a hét törzset (I. rész); — hogyan fürkésztek ki az új hazát, Etele örökét, Halics felől keresvén utat a Kárpátokon át, míg más portyák Erdélyen és az Aldunán hatoltak előre (II. rész); — mikép történt lépésről-lépésre a mai haza elfoglalása, a törzsek elhelyezkedése; a fejedelemség meggyengülése Zsolt idején, majd ismét erőrekapása Gézában, Árpád igazi utódában, ki a kereszténység fölvetelével a területi honfoglalást lelki honfoglalással fejezi be (II. rész).

A költő mindent egybefoglal, amit történelem és hagyomány az új haza megszerzése felől tud. Vezérfonala Anonymus elbeszélése, melyet lényegében követ; de helyet találnak egyéb, más származású részletek is, miket a tudomány feltárt. A készen kapott anyagot a költő önállóan alakítja: az összefüggéstelen elemeket okozatilag összekapcsolja, egyeseknek helyükhöz mért jelentőséget ad, saját leleményéből olyan személyekkel és cselekményi mozzanatokkal egészíti ki, mikkel forrásai nem szolgálhattak, kivált érzelmi, némileg regényes epizódokkal (pl. Levente kalandozásai, Dzsindzsa, Lóna szerelme stb.). Néha forrásainak egy-egy szava is elég, hogy mint csírából önálló jelenetet, cselekményrészletet fejlesszen belőle. Szóval igen nagy, mondhatni óriási anyagot ölel fel „történeti regéjében“.

De ép e tárgyi gazdagság az egyik oka a költemény fogyatkozásainak. Ezeket rövidre fogva így fejezhétnők ki: a részek megbontják a költemény egységét. Igaz, hogy a költemény vezető hőse Árpád, akinek vállán a cselekvény nyugszik, aki mindenek fölé emelkedik. Ő intézi az óriás vállalkozást, az ő lelke működik a magyarság valamennyi tagjában. Am a figyelem a költemény folyamán mindúntalan eltérül róla s részle-

tekbe vész. A költemény elején az agg Álmos követeli érdeklődésünket; derákán Árpád fiai: Levente kalandjai és Jutas vitézkedése; a vég pedig nem a nagy mű befejeztével s a hős felmagasztalásával járul, hanem Árpád halála után a fejedelemség erejének meglazulásával, több apró kalanddal, s a központi hatalom újra való megerősödésével morzsálódik szét. Ez nyilván azért történt, hogy a földrajzi honfoglalásnál súlyosabb lelki honfoglalás legyen a cselekmény végpontja. De ebben a szerkezetben a cselekvény vonala a tetőpontról aláhanyatlik, hogy mégegyszer lendületre kapjon, s ez a törés nagyon árt a hangulat egységének. A költői alakítás művészi önkényét megzavarta a történeti lelkiismeret, mely nem engedte meg egynehány önmagában szép, de az egész szempontjából fölösleges mozzanat elejtését. Így a nagy anyagból hiányzik az, amit műszóval „epicus koncentratio“-nak neveznek. — A görögök apró, kisázsiai kalmárháborúi Trója ostromában sűrűsödnek össze; a tengeren kóborló görögök száza az egy Odysseusban. Vörösmarty a honfoglalás sok részletéből a befejező bolgár harcot, az alpári csatát emeli ki, a többi egykét szónyi utalásba rejti.

A zavartalan élvezetnek van azután még egy lélektani akadálya is. Toldy Ferenc Vörösmarty epikus költeményeiről írt fejtegetéseiben szemére veti a költőnek, hogy a nagyon gyakori helyváltoztatást a figyelem nem bírja követni. Ugyanez a kifogás tehető Kozma Honfoglalása ellen is; egyik színhely képe a másikat kergeti, követésében elfáradunk, nincs szilárd szemléleti alapunk, hová a cselekvény sok darabját elképzeljük, kivált hogy nem is egy hőshöz fűződnek, mint például az Odysseában, hol a hőst pontosan kísérhetjük egyik helyről a másikra. A személyek sokasága is zsúfolttá teszi a képeket s a vezéregyéniségek nem válnak ki mindég eléggé az őket körülvevő tömegből. Látjuk a mozaik egyes köveit, de nincs elég távolság arra, hogy egyeséges képbe olvadjanak össze.

A cselekvény belső súlyát még más körülmény is csökkenti. A nagy vállalkozásnak nincsenek elég nagy

akadályai, melyek mélyreható bizonyodalmakat idéznének föl. Árpád nagysága előtt a nehézségek szinte eltörpülnek, elenyésznek. Valahol megjelenik, az ellenfelek rövid ellenállás után vagy megfutamodnak, vagy meghódolnak. Még a fondor lelkületű Zalán eselszövényei is, mint a pókháló szálai, menten elszakadnak. Így a honfoglalás nagy harcaiból voltaképp diadalmas bevonulás válik, mely látványnak pompás, de epikus fontosságából és nagyszerűségéből veszít.

Mindez maga után vonja azt, hogy a személyek lelki mélysége is csökken. Álmos kétségei, a költemény elején, nem folytatódnak Árpádban. Az az eleinte fölbukkanó ellentét, mely Árpád és Előd közt mutatkozik, nem válik olyan mély szakadékká, nem idéz föl olyan végzetes belső válságokat, mint például Arany költeményében Etele és Buda ellentéte. Árpád fiainak, Gyelek, Levente és Jutas eleste, inkább magántermészetű színezetet mutat, személyes fájdalmat okoz neki, de alig veszélyezteteti magát a nagy vállalatot.

A költemény minden részletében azt mutatja, hogy a költő nagyon is benne van az eseményekben, sokkal közelebből látja őket, semhogy meg lehessen benne az egésznek áttekintése, az az összefoglalásra szükséges távolság, melyet én „költői távolság”-nak szeretnék nevezni.

Nem mellőzhetem e szempontból a költemény verses alakját sem. Kozma Andor nemesak a szintiszta magyar költői nyelvnek, hanem a magyar versnek is korlátlan mestere. Ebben semmi nehézséget nem ismer. A költemény verse a tizes sor, mely két öttagú rendre oszlik: némely sor tizenegyes: 5|6 vagy 6|5, sőt akad tizenkettes is (az „Árpád” és a „Halálból élet” című részekben). Mármost ezekben a hangsúlyos sorokban, hol határozottabban, hol rejtetten időmérték is lapang:

+ 0 0 | + - || + 0 0 | + -

mely a verset nagyon könnyű lebegésűvé teszi, olyasféleképpen, mint a choriambus Buda Halálának tizenkettőseiben. De míg Arany tizenkettősei sok változatra képesek, addig a Honfoglalás kevesebb szótagú tizesei szinte állandóan a 3|2||3|2 bontáshoz vannak kötve, és kevés

változatot engednek meg. Ez rövidebb költeményben nagyon kellemes (pl. Arany Egri leány III. részében, hol ez a vers a „Búsul a lengyel” dal ritmusában lendül, de igen sok szabad eltéréssel); de körülbelül tízezer soron végig a folyton egyformán pattanó vers nagyon fárasztóvá válik. A hihetetlen könnyűségű verselésnek még egy nem egészen kedvező hatása van Kozma költészetére, ami már a Magyar Rhapsodiákban érezhető volt: a részletezésre, ismétlésre, felsorolásra csábítja, mely nem az epikus körülményesség, nem a tárgyilagos szemlélet kényelmes terjengőssége, hanem a felhalmozott lírai tartalom s a gazdag képkészlet áradozása. Igen tanulságosan figyelhető meg ez az öt sorpárból álló versszakok alkotában. Az első sorban megrendül valami mozzanat; ennek váltogatása, kifejtése, részletezése tölti meg az egész tizsoros, tehát nagyon testes versszakot. Ritkán merül fel egyazon szakban új mozzanat, mely a figyelemnek új táplálékot adna. Így némely csekélyebb súlyú mozzanatot is értékén felül járó jelentőséget kap a fontosabb rovására. Ez aztán az elbeszélés folyamának hullámainak értékben kiegyenlíti, s ritkán engedi meg, hogy valamely súlyosabb mozzanat nagyobb hullámban emelkedjék a többi fölé. A költő minden elmondhatót lehetőleg elmond, keveset bíz az olvasó kiegészítő sejtelmére, kevéssé foglalkoztatja az olvasó képzeletének együttalkotó működését. Ez az érdeklődés csökkentésével jár. Világos, hogy Kozma Andor műzsája nem a nagy elbeszélés műzsája, hanem elsősorban a líráé; birodalma az epikában nem a történeti rege, az eposz széles mezeje, hanem az anekdotának színes és hangulatos, de szűkebb területe; ennek leggyönyörűbb példái Gellért és a malmothajtó leány (A magyarok symphoniája) és a Karthagói harangok. Ezért van az, hogy a Honfoglalásban a részletek föléje kerekednek az egésznek és egységét megbontják.

Ami azonban az egyik részen gyöngye, az a másik részen erővé válik. A részletek egyenként valóban „drága gyöngyök”; mindegyiknek más a színe, más a hangulata: Álmos mély áhítatú imája (12. 1.); a hét törzsnak egy nemzetbe forrása

(35. l.); a mai haza jellemzése Előd tudósításában (46. l.); a bacchanál az erdőben (72. l.); a magyarság leereszkedése a határhegyekről (138. l.); Levente és Lóna násza (157. l.); a bojtár éneke (252. l.) s még hosszú sora az apró remeknek, miket hiába sorolnék fel cím szerint, mert olvasni kell őket.

Legmélyebb értéke azonban a költeményt egy nagy hangulati egységbe foglaló nemzeti érzésének tüze s az erkölcsi hív, mely minden sorában lobog; az a szent meggyőződés, hogy egyetértés és közakarát teremtette meg ezt a nemzetet, szerette meg ezt a mai hazát, szinte könyörgésszerűen árad a költeményből a mának tépettlelkű magyarsága felé. A költő nem közvetlenül fordul a jelenhez, nem ostorozza, nem ad tanácsot, nem akaszt tanulságot költeményéhez, hanem vele és általa hitet, reményt és bizalmat sugall az olvasó lelkébe. Így válik ez a tisztán művészi terméknek látszó költői alkotás buzdító szózáttá és hazafias cselekedetté, egy új honfoglalás hajnali riadójávé.

Tolnai Vilmos.

Falk Miksa és Kecskeméthy Aurél elkobzott levelezése. Mikor a bécsi rendőrminisztérium 1860-ban elrendelte a házkutatást Széchenyinnél, melynek izgalmait a beteg idegzetű „döblingi remetének“ a gyilkos pisztolyt kezébe nyomták, a hivatalos eljárásba belevonták a Széchenyinnél gyakrabban megforduló publicistákat, Falk Miskát és Kecskeméthy Aurélt is. Házkutatást tartottak náluk is, mert azt hitték, hogy részesek abban az összeesküvésben, melyvel Széchenyit botorul meggyanúsították. Bennük keresték Széchenyi terveinek közvetítőit, gondolatainak tolmácsait. A rendőrség a két újságírónál nagyobb csomó levelet foglalt le részben azért, mert azt vélte, hogy belőlük valamit kimagyarázhat, részben, mert nem értette meg őket, ami különösen a magyarnyelvűekről állott. Ez a lefoglalt levelezés a Széchenyitől elkobzott iratokkal együtt került a rendőrségre s onnan az eljárás megszüntetése után a bécsi Házi, Udvari és Állami Levéltárba. Innen adta ki az utóbbit, mint Széchenyi „döblingi hagyatékát“ Károlyi Árpád, míg a két újságíró levelezése most a pesti Lloyd-Társulat

áldozatkészségéből Angyal Dávid szerkesztésében került sajtó alá, mint a „Magyarország Újabbkori Történetének Forrásai“ c. nagy vállalat legújabb kötete.

A levelek maguk nagyrészt nem sokat mondanak. Zsurnaliszták magánlevelei, telve vonatkozásokkal, melyeket csak fáradhatatlan kutatás és szakavatott hozzáértés magyarázhatott meg. Angyal Dávid irodalmi és történelmi ismeretei kellettek ahhoz, hogy ez adatok vékony szálaiból egységes, összefüggő kép alakuljon ki, mely újságával és szénességével nemcsak a történetkutatót, hanem a laikus olvasót is gyönyörködtetheti. A levelezés sovány közlésén elindulva, Angyal egy csomó levéltárt kutatott át: a bécsi belügyminisztérium rendőri osztályának, Albrecht főherceg magyarországi kormányzóságának, a zsendárügyosztálynak stb. levéltárait s ezek alapján megírta a Bach-korszak (1849–1860) magyar hírlapirodalmának történetét. A könyv szerény címe alatt tehát sokkal több rejtőzik: az első tudományos kutatáson alapuló magyar hírlaptörténeti monográfia, melynek a Falk-, Kecskeméthy-levelezés csak mintegy függeléke. Kár, hogy ez a könyv címében nem jut kifejezésre.

A sajtónak a közvéleményre gyakorolt nagy befolyását a francia forradalom óta egy kormány sem hagyta figyelmen kívül. Napoleon, nemcsak a hadviselésnek, hanem a kormányzásnak is nagymestere, szolgáltatót példát arra, hogyan kell a sajtóban rejlő hatalmat kormánycélok érdekében felhasználni. Bachék kormányzasi céljának, a monarchia egységesítésének és centralizálásának is égető szüksége lett volna arra, hogy a sajtó megbarátkoztassa az embereket ezekkel, a különösen Magyarországon egyáltalán nem népszerű eszmékkel és befolyásolja őket oly irányban, hogy az egységes birodalom polgárainak érezzék magukat. A forradalom lezajlása után magyar lap a mindenható kormány ellenére nem állhatott meg. Újságok csak a kormány engedélyével jöhettek létre s csak addig éltek, míg a kormány intencióit szolgálták. Ilyen sajtó pedig nem talált olvasóközönségre Magyarországon, hol a közvélemény éppen nem tudott megalkudni az abszolutizmussal. A kormány tehát szubvenciókkal támogatta a lapokat, melyek szócsovei